

Динаміка процесу деонімізації топонімів*Роботу виконано на кафедрі практики та фонетики англійської мови ГДПІМ*

У статті зроблено спробу простежити кореляцію етапів динамічного розвитку конотативних значень топонімів з етапами їх деонімізації.

Ключові слова: деонімізація, апелятивація, конотативний онім, топонім.

Яковенко М. В. Динамика процесса деонимизации топонимов. В статье предпринимается попытка проследить корреляцию этапов динамического развития коннотативных значений топонимов с этапами их деонимизации.

Ключевые слова: деонимизация, апелляция, коннотативный оним, топоним.

Yakovenko M. V. Process of the Toponyms' Deonymisation. The article presents an attempt to compare the correlation between the development of the toponym's connotative meaning and its deonymisation.

Key words: deonymisation, appellativation, connotative onym, toponym.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поява фундаментальних досліджень з теорії мовної номінації, а також досліджень про способи номінації свідчить про надзвичайну складність проблеми вивчення номінативної діяльності людини, що становить “комплексний мовнорозумовий процес, який має як логікогносіологічні, так і психологічні, як соціальні, так і мовні підстави” [1, 13]. Питання семантики власного імені, розвитку конотативних значень, переходу власних імен у загальні неодноразово привертала увагу вчених (роботи Ю. А. Карпенко, А. В. Суперанської, М. В. Голомидової, Є. С. Отіна). Семантичні аспекти апелятивної та ономастичної лексики викликають інтерес із погляду співвідношення елементів мови й мовлення.

Мета нашого дослідження – простежити кореляцію етапів динамічного розвитку конотативного значення топоніма (топонімічного образу) з етапами деонімізації топоніма.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Образність традиційно розуміють як семантичну двоплановість, перенесення назви з одного об'єкта на інший (В. Г. Гак, В. В. Виноградов та ін.). Лінгвістичний образ розглядається як створене засобами мови двопланове зображення одного предмета через інший. Традиційно в структурі образного засобу виділяють три компоненти: агент, референт та підстава образу. Термін “образний засіб” розуміють і як конкретне втілення образу в мові або мовленні, і як узагальнений тип вербального втілення, виділений з ряду інших на підставі якої-небудь ознаки.

Власне ім'я в переносному значенні позначають терміном “конотативний онім” або “конотонім”. За ступенем узуальності конотоніми ділять на okazionalni та uзуальni [3, 55–56]. До топоніма застосуємо термін “конотативний топонім”: *Niagara* – “*величезний потік води*”, “*велика кількість чогось*” [3, 57], *Everest* – “*something that is very difficult to achieve*” [6, 473]. Важливою властивістю образності є її динамічний характер, вона виражається в утворенні нових образів (метафоризації), переосмисленні образних одиниць (реметафоризації) та втраті образності (деметафоризації) [2, 51]. Ш. Баллі, І. Р. Гальперін, В. Г. Гак також виділяють три основних етапи еволюції образу: мовленнєвий, мовний та знаковий. Л. А. Коралова та Ю. Л. Лясота розглядають етапи, на яких зберігається семантична двоплановість: мовленнєвий, перехідний, мовний. Аналогічну періодизацію знаходимо в М. Блека: *active* (активна, діюча), *dormant* (потенційна) та *extinct* (погасла). Отже, образ проходить чотири етапи розвитку: мовленнєвий, перехідний, мовний та знаковий.

Простежується кореляція чотирьох етапів розвитку топонімічного образу з етапами апелятивації (деонімізації). “Перехід власних імен у загальні (апелятивація) може бути повним або частковим, ситуативним” [4, 9]. Мовленнєвий, перехідний та мовний етапи розвитку образу відповідають ситуативній апелятивації, знаковий – повній апелятивації.

Ряд сучасних дослідників підтверджує той факт, що мовленнєва образність первинна стосовно мовної. Так само, як відображення мови у свідомості людини відбувається тільки через виділення одиниць мови з мовлення, мовна образність впливає з мовленнєвої образності.

Мовленнєвий етап відповідає оказіональному образному вживанню топоніма. Таке використання топоніма пов'язане з індивідуально-авторською актуалізацією якої-небудь ознаки, пов'язаної з топонімом. Ці образи контекстуально умовлені й зазвичай не переходять на наступний етап розвитку конотативного значення топоніма. Метафоризації піддаються відомі топоніми, наприклад: *Compared with him I was Fifth Avenue* (Chesterton). Назва фешенебельної вулиці Нью-Йорка вживається в значенні “цивілізованість”, “культурність”. Автор імпліцитно визнає, що й сам не відрізняється вишуканими манерами, але порівняно з ним особа, про яку йде мова, більшою мірою некультурна, далека від цивілізації; висловлення містить легку іронію, топонім *Fifth Avenue* служить інтенсифікатором характеристики.

Перехідний етап від мовленнєвої до мовної стадії образності може бути представлений уживанням конотативного топоніма різними авторами в однаковому, але не зафіксованому словниками переносному значенні. Наприклад:

...the golden liquor of the glens wandering round his inside like an enchanted Gulf Stream... (Priestley).

He...abandoned himself to a warm flood of happiness... This, like Gulf Stream, bore his thoughts away from South America and set the almonds all blossoming in Fairfax avenue (Collier).

У наведених прикладах топонім *Gulf Stream*, що виступає в ролі агента образу, пов'язаний із позитивною оцінкою й реалізує апелятивне значення “плин”, однак у першому прикладі, де йдеться про хмільний напій, актуалізується також ознака “теплий”, “зігрівний”, а в другому прикладі, де описується емоційний стан людини, має місце додаткова актуалізація ознаки “добродійний”.

На мовному етапі конотативний топонім фіксується в словнику. Проблема лексикографування узуальних конотонімів дотепер є актуальною. Склад, написання (прописна або мала літера) та значення конотативних топонімів варіюються від словника до словника. Наприклад, у словнику Макміллан конотативний топонім *Mecca* трактується як “a place that a lot of people want to visit, because it is famous for something they want to see or do” [6, 887], написання конотативного топоніма подано з малої літери – *mecca*. А в Словнику англійських метафор цей топонім лаконічно трактується як “aim, goal”, але при цьому він пишеться із прописної букви – *Mecca* [7, 401].

Із переходом образу в розряд мовних образність поступово згасає: “Ступінь образності обернено пропорційна ступені поширеності значення” [5, 53].

Виявлено, що топоніми одного розряду (топоніми, об'єкт номінації яких належить до одного класу: водний об'єкт, населений пункт, особливість рельєфу) вживають в однакових переносних значеннях. На характер переносного значення топоніма впливають не тільки індивідуальні властивості топооб'єкта, але і його тип:

1) хороніми (назви географічних областей) слугують для позначення кліматичних умов – *Arctic* “холод”, *Africa* “жара”;

2) ороніми (назви гір та гірських систем) виражають ознаки “висота” – *Everest*;

3) гідроніми (назви водних об'єктів) пов'язані з ознаками “ризикований”, “важкий” – *Serbonian bog* “безвихідне положення”, *Sargasso sea* “невизначеність”;

4) ойконіми (назви населених пунктів) пов'язані з характеристикою людини, її розумових здібностей, характеру, матеріального становища – *Dubuque* “американська провінційність”.

Знаковий етап завершує процес деонімізації. “Повний перехід власних імен у загальні супроводжується розривом первісного зв'язку «ім'я – об'єкт» та появою в імені зв'язку з новим поняттям, при цьому прописна буква замінюється на рядкову” [4, 9]. На цьому етапі конотативний топонім перестає ідентифікувати географічний об'єкт. Зв'язок конотативного топоніма з первинним референтом простежується тільки на етимологічному рівні. Найбільш показові тут приклади, засновані на метонімії: *china* “порцеляна” (від *China* “Китай”), *astrakhan* “каракуль” (від *Astrakhan* “Астрахань”).

Висновки. Етапи, які проходить топонім у процесі деонімізації, корелюють із етапами динамічного розвитку образу. Повна втрата образності спричиняє повну втрату статусу власного імені. Повна деметафоризація (або повна деметонімізація) відповідає повній деонімізації (апелятивації).

Література

1. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 180 с.
2. Мезенин С. М. Образные средства языка (на материале произведений Шекспира) : учеб. пособие / С. М. Мезенин. – М. : МГПИ, 1984. – 167 с.
3. Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е. С. Отин // Вопр. языкознания. – 2003. – № 2. – С. 53–59.
4. Суперанская А. В. Эволюция теории имени собственного в Европе / А. В. Суперанская // Вопр. филологии. – 2002. – № 3 (12). – С. 8–14.
5. Харченко В. К. Образность в семантике слова / В. К. Харченко // Рус. яз. в шк. – 1984. – № 3. – С. 52–57.
6. MacMillan English Dictionary. – MacMillan Publishers Limited, 2002. – 2800 p.
7. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors / P. R. Wilkinson. – London ; New York, 1999. – 245 p.

Статтю подано до редколегії
17.03.2011 р.